

HARRAN ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
HARRAN UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY

ULUSLARARASI
MEVLÂNA VE MEVLEVÎLİK
SEMPOZYUMU

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON MAWLANA JALAL AL-DIN RUMI
AND MAWLAWISM

Mevlâna Celaleddin Rumi'nin 800. doğum yıldönümü anısına

BİLDİRİLER
II

26–28 EKİM 2007

ŞANLIURFA

ULUSLARARASI MEVLANA VE MEVLEVİLİK SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ-II**ISBN**

978-605-89998-2-4

Düzenleyen Kuruluşlar

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Şanlıurfa Mevlevihanesi Yaşatma ve Kültür Derneği

Editörler

Prof. Dr. Abdurrahman ELMALI
Prof. Dr. Ali BAKKAL

Düzenleme Kurulu

Başkan: Prof. Dr. Abdurrahman ELMALI

Sekreteryası: Dr. Hüseyin KURT

Prof. Dr. Ali BAKKAL, Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ, Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN, Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN, Doç. Dr. Murat AKGÜNDÜZ, Yrd. Doç. Dr. Cüneyt GÖKÇE, Yrd. Doç. Dr. Harun ŞAHİN, Yrd. Doç. Dr. İ. Hakkı İNAL, Yrd. Doç. Dr. Yasin KAHYAOĞLU, Yrd. Doç. Dr. Ahmet ASLAN, Dr. Celil ABUZER, Dr. Halil ÖZCAN, Dr. Kadir PAKSOY, Dr. Veysel KASAR, Dr. Vehbi ŞAHİNALP, Okt. Kadir ALPEREN, Okt. Abdülkadir AYDIN, Okt. Mehmet OYMAK

Bilim ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. İbrahim DÜZEN
Prof. Dr. Ethem CEBECİOĞLU
Prof. Dr. Osman TÜRER
Prof. Dr. Mustafa KARA
Prof. Dr. Abdullah ÖZBEK
Prof. Dr. Abdülhakim YÜCE
Prof. Dr. İsmail YAKIT
Prof. Dr. Ali BAKKAL
Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN

Dizgi-Tasarım

Arş. Gör. Dr. Hüseyin KURT
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Grafik Tasarım

Öğr. Gör. Haldun ÖZBUDUN
Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Adres

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Osmanbey Kampüsü/ Şanlıurfa

MEVLANA'NIN ARAPÇA ŞİİRLERİNİN DİL VE EDEBİ SANATLAR AÇISINDAN BAZI ÖZELLİKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ASLAN*

Giriş

Mevlana'nın Yaşadığı Siyasi ve Kültürel Çevre

Mevlana Celalu'd-Din Rumi, H.604/M.1207 yılında Horasan bölgesinin Belh şehrinde dünyaya geldi. Çocukluğu, Hanefi-Maturidi anlayışın hakim olduğu hür bir ortamda yapılan ilmi ve felsefi tartışmaların gölgesinde geçmiştir. Mevlana'nın babası Sultanu'l-Ulema Bahau'd-Din Veled (Ö.H.618/M.1221), oğluna iyi bir ilim ve irfan yolunu miras bırakmak amacıyla dini ilimleri bizzat kendisi öğretmiştir. Babası Bahau'd-Din Veled, Belh şehrinin en büyük alimlerinden birisi iken Harzemşah Sultanı ile aralarında meydana gelen anlaşmazlıktan ve Moğolların acımasız saldırılarından korunmak amacıyla Belh şehrini terk ederek batıya göç etme kararı almıştır.¹ Bu yolculuk esnasında henüz beş yaşlarında olan Mevlana Nişabur'da babasıyla birlikte Feridu'd-Din Attar(Ö.H.627/M.1230)'ı ziyaret etmiştir. Attar Mevlana'ya Esername adlı kitabını hediye etmiştir.² Daha sonra uğradıkları Bağdat'ta Avarifu'l-Maarif isimli eserin sahibi Şehabu'd-Din Sühreverdi (Ö.H.632/M.1235) ile sohbetlerde bulunmuşlardır.³ Mevlana'nın ailesi Bağdat'tan sonra Hicaz'a, oradan Şam'a daha sonra Erzincan, Malatya ve Larende'ye gitti. Sonunda Selçuklu sultanı Alau'd-Din Keykubat (Ö.H.616/M.1219)'ın daveti üzerine Konya'ya yerleşti.⁴ Bu dönemde Anadolu, Moğol saldırı ve katliamlarından kaçan İranlı alim ve mutasavvıfların sığınağı konumunda idi. Anadolu Selçuklu devletinin merkezi olan Konya şehri ise kültür ve edebiyat merkezi haline gelmişti. Mevlana ile aynı dönemde Konya'da yaşayan meşhur arif, şair ve yazarlar arasından Sadru'd-Din Konyevi (Ö. H. 673/M.1274), İbrahim İraki, (H. 610/M.1213-H.688/M.1287), Necmu'd-Din Daye (Ö.H.654/M.1256), Kani-i Tusi, Allame Kutbu'd-Din Mahmud b. Mesud-i Şirazi (H. 634/M.1237-H.730/M.1311) ve Kadı Siracu'd-Din Urmevi (H.594/M.1197-H.682/M.1283)'yi saymak mümkündür.

Babasının H.628/M.1231 yılında vefat etmesinden sonra onun yerine geçen ve halkı irşad etmeye başlayan Mevlana, babasının dostlarından Burhanu'd-Din Muhakkık-ı Tirmizi (Ö. H.638/M.1240)'nin Konya'ya gelmesiyle hayatının yeni bir devresine girmişti. Mevlana dokuz yıl boyunca tasavvufi eğitim görüp seyr-u sülukunu tamamlamıştır. Şer'i ve edebi ilimlerde kendini yeterli görmeyen Mevlana, Muhakkık Tirmizi'nin de teşvikiyle o zamanların önemli ilim merkezleri olan Halep ve Şam'a gitmiştir. Halep'te Haleviyye medresesinde Kamalu'd-Din b. Adim'den Hanefi fıkhı okuyan Mevlana daha sonra Şam şehrine giderek Mukaddemiyye medresesinde Burhanu'd-Din Ali Merginani (Ö. H.593/M.1197)'nin Fıkıh usulüne ait Hidaye adlı eserini okumuştur.⁵ Mevlana Suriye'deki ilim tahsilini tamamladıktan sonra Konya'ya döndü ve babasının dergahında

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ahaslan@harran.edu.tr

¹ Bediuzzaman Füzüzanfer, **Mevlana Celalu'd-Din**, Ter: Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul 1997, 79-84.

² Abdurrahman Cami, **Nefahatü'l-Üns Evliya Menkibeleri**, Ter: Lamii Çelebi, Haz.: Süleyman Uludağ-
Mustafa Kara, İstanbul 1998, 815.

³ Füzüzanfer, 97-1001

⁴ H. Ritter, "Celaluddin Rumi", **İ.A.**, İstanbul 1993, III, 53-59.

⁵ Ahmed Eflaki, **Ariflerin Menkibeleri (Menakibu'l-Arifin)**, Ter:Tahsin Yazıcı, İstanbul 1995, I, 566.

dersler ve vaaz vermeye başladı. H.642/M.1245 yılında büyük mutasavvıf Şemsu'd-Din Tebrizi'nin Konya'ya gelmesi Mevlana'nın hayatında büyük değişiklik meydana getirdi. Daha önce dini ve felsefi ilimlerle uğraşan Mevlana, Şemsu'd-Din Tebrizi ile karşılaştıktan sonra zahiri ilimleri bırakıp koyu bir sufi oldu ve Mevlevi tarikatının temellerini attı.¹

Mevlana'nın yaşadığı dönemde Doğu İslam dünyası siyasi yönden en buhranlı dönemini yaşıyordu. Miladi XI. Yüzyılın en büyük hakim gücü olan Büyük Selçuklu devleti parçalanmış ve bölgesel emirliklere dönüşmüştü. Bir yandan Haçlı seferlerinin Anadolu ve Suriye coğrafyasında meydana getirdiği yıkımlar diğer taraftan Moğolların İran, Irak ve Doğu Anadolu'yu işgal edip Abbasi halifeliğini ortadan kaldırmaları zaten zayıflamış olan İslam siyasi ve kültürel bütünlüğünü tamamıyla parçalamıştı. Bunun yanında İslam alemi kendi içinde Şii-Sünni çatışması ve yıkıcı Batını hareketlerin kargaşası içinde idi. İslam alemindeki bu siyasi parçalanma kültürel ve edebi hayata da yansdı.²

Mevlana'nın yaşadığı asırdaki kültür ve edebiyat dünyasına gelince, bilindiği üzere Hicri IV. Yüzyıldan itibaren Abbasi İmparatorluğu siyasi parçalanmalar dönemine girmişti. Merkezden uzak bölgelerdeki idareciler, Bağdat'taki halifelige bağlı kalmakla beraber bağımsız bir devlet gibi hareket etmeye başladılar. Bu siyasi parçalanmaların sonucunda farklı bölgelerde farklı özellikler taşıyan kültürel ve edebi muhitler oluşmaya başladı. Özellikle İran ve Horasan bölgelerinde kurulan Tahiriler, Saffariler, Samaniler ve Gazneliler gibi bölgesel devletlerin kurulması, burada yeni edebi ve kültürel merkezlerin ortaya çıkmasına vesile oldu. Bu yeni edebi ve kültürel merkezler İslam alemindeki kültürel ve edebi hayata yeni bir ivme kazandırdıysa da adı geçen bölgelerde Fars milliyetçiliğinin uyanmasına da sebep oldu. İslami fetihlerden sonra Müslüman Arapların egemenliğine giren İran coğrafyası edebi ve kültürel yönden de Arapların etkisinde girmişti. Dolayısıyla gerek Emeviler döneminde gerekse Abbasilerin ilk dönemlerinde Arapça tüm İslam coğrafyasında olduğu gibi İran'da da edebiyat ve kültür dili olmuştu. Ancak Tahiriler devletinin kurulmasından itibaren İran coğrafyasında Fars edebiyatı yeniden canlanma dönemine girmişti. Saffari emiri Yakup tören ve bayramlarda şairlerin kendisini Arapça şiirlerle değil Farsça şiirlerle övmelerini emretmeye başladı. Böylece uzun süre unutulmuş olan Fars edebiyatı yeniden canlandı. Fars edebiyatının asıl neşet bulması Gazneliler devleti zamanında olmuştur. Ancak bu dönemlerde gelişen Fars edebiyatı Arap edebiyatının etkisinde ve onu taklit ederek gelişmiştir. Yeniden canlanan Fars edebiyatı, konuları ve muhtevası yeni dinin yeni anlayışın ve yeni hayat tarzının etkisi altında kalmıştır. Bu yeni muhtevalı ve yeni şekilli İran edebiyatı, eski İran edebiyatının söz malzemesini ve zengin manzum hazinesini yeni edebiyat anlayışının ve edebi hitabın malzemesi olarak kullanmıştır. Böylece eski İran edebiyat geleneğinden yararlanan İslami karakterli yeni İran edebiyatı daha güçlü ve daha zengin bir edebiyat olarak ortaya çıkmıştır. Gaznelilerden sonra İran coğrafyasında kurulan Büyük Selçuklu devleti de Farsça'yı resmi dil olarak kabul etti. Gazneli sultanları gibi Selçuklu sultanları da Fars edebiyatının gelişmesi için çaba harcadılar. Hicri IV. Yüzyılda Gaznelilerin desteğiyle canlanmaya başlayan Fars edebiyatı Hicri VII. Yüzyılda Selçuklularla daha geniş coğrafyaya yayılmaya başladı. Selçuklularla beraber Farsça sadece İran'ın değil Anadolu'da da kültür ve edebiyat dili olmuştu. Bütün bu gelişmelere rağmen Arapça kültürel ve edebi hayattaki varlığını ve üstünlüğünü devam ettirdi. Ancak Moğolların Bağdat'ı işgal edip Abbasi halifeliğini ortadan kaldırmalarıyla Arapça sözü edilen bölgelerde gerilemeye başlamıştı. Moğol istilasından sonra ortaya çıkan devletlerin hakim unsuru Araplardan çok Türk ve Farşlılardan oluşuyordu. Bu tarihten sonra İran, Irak, Suriye ve Anadolu coğrafyalarında Araplar siyasi hayattan tamamen çekildi. Bu siyasi durum kültürel ve edebiyat hayatına da yansdı. Arapların siyasi hayattan çekilmeleri sözü edilen bölgelerdeki Arap dili ve edebiyatının gerilemesine neden oldu. Özellikle Anadolu, İran ve Horasan coğrafyasındaki kültürel ve edebi hayatta Fars dili Arapça'ya daha baskın gelmeye başladı.³

¹ Nihad Sami Banarlı, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1998, I, 308-320.

² Bu konu için Bkz: Şavki Dayf, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabi V**, Mısır 1980, 521-561.

³ Şavki Dayf, 479-673.

Mevlana'nın yaşadığı dönemdeki şiir şekil ve konu itibariyle de yeniliklere tanık oldu. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Gazneliler zamanından itibaren gelişmeye ve yayılmaya başlayan Farsça şiir gerek şekil gerekse muhteva açısından klasik Arap şiirinden beslenip ve onu taklit ederek geliştirse de bazı yenilikleri de beraberinde getirmişti. Farsça söyleyen şairler şekil itibariyle mesnevi (Her beyiti kendi içinde kafiyeli olan bir nazım şeklidir)¹, gazel (İlk beyiti kendi arasında kafiyeli sonraki beyitlerin ilk mısraları bağımsız ikinci mısraları ise ilk beyite kafiyeli nazım şeklidir)², rubaiyyat (Bahr-ı Hezrecin ahrem ve ahreb olan vezninden alınan ve özel bir kalıpla söylenen ve iki beyitten ibaret nazım şeklidir)³, terci bend (Çeşitli kafiyeli birkaç kısımdan meydana gelerek her kısmın sonunda yalnız bir tekrar edilen nazım şeklidir)⁴, ve musammat (Beyitleri genellikle kafiyeli dört kısımdan meydana gelen nazım şeklidir)⁵ türlerini daha çok tercih etmeye başladılar. Uzun kasideler yerine konu bütünlüğü içeren gazelleri ön plana çıkardılar. İran coğrafyasının şairleri Fars nağme ve ritmine daha uygun olan vezinleri kullanmaya büyük özen gösterdiler. Miladi XI. Yüzyıldan itibaren Farsça söyleyen şairlerin medrese kökenli olmaları ve Arap dilini iyi bilmeleri neticesinde Arapça müfredatları çok kullanmaya başladılar. Özellikle Farsça'nın etkin olduğu coğrafyalarda Mulamma⁶ (Bir satırı Farsça diğer satırı Arapça veya Türkçe Yahut birkaç beyiti Farsça birkaç beyiti Arapça) türü şiirler yaygın hale gelmeye başlamıştı. ⁷ Konu itibariyle Selçuklular zamanında Fars şiirinde tasavvuf şiir çeşidi yaygın hale gelmeye başladı. Said b. Ebi'l-Hayr , Senai , Feridu'D-Din Attar, Ömer Hayam ve el-Enveri ile başlayan Tasavvuf şiiri, Sa'di Şirazi ve Mevlana ile devam etti. Mutasavvıflar hangahlarda dervişlerin heyacanlanması ve nefislerini arındırmaları yada kendi meclislerindeki dinleyicilerin zihinlerine bir haz vermek için şiiri bir araç olarak kullanmışlardır. Bunlar kendi meşreplerine uygun gazeller söylemeye başlamışlardır.⁸

A. Şekil ve Dil Açısından Arapça Şiirleri

Mevlana 38 yaşında iken irticalen tasavvufi şiirler söylemeye başladı. Mevlana'nın en önemli manzum eseri remel-i müseddes-i maksur yada mahzuf bahriyle yazılmış ve yaklaşık 26000 beyitten oluşan Mesnevisi'dir. Mevlana bu uzun manzumesinde önemli irfani, dini ve ahlaki konuları dile getirmiştir. Bu manzumesinde ele aldığı konuları açıklamaya çalışırken Ayet ve Hadislere yer vermiş veya onlara işaretlerde bulunmuştur. Mevlana'nın ikinci büyük manzum eseri Divan-ı Gazaliyat-ı Şems-i Tebrizi adıyla bilinen Divan'ı Kebir adlı eseridir. Mevlana, kendi adı veya mahlası yerine gazellerinin çoğunun sonunda Şems-i Tebrizi'nin adını zikretmiştir. Bu eser rubailerin dışında 36360 beyitten oluşmaktadır. Bu eseri kimi zaman aşıkane bir tarzla ama her zaman tertemiz irfani amaç ve düşüncelerle söylenmiş yüce anlamlarla doludur. Mevlana'nın üçüncü manzum eseri ise Rubaiyyat adlı eseridir. Mevlana yaşadığı dönemin ve kültürel çevrenin sonucu olarak şiirlerinin çoğunu Farsça söylemişse de bazen Farsça kasideler içinde serpiştirilmiş Arapça beyitler yerleştirerek mulamma türü şiiri çokça kullanmıştır. Bunun yanında Divan-ı Gazaliyat-ı Şems adlı eserinde Arapça gazeller de yer vermiştir. Mevlana'nın Arapça olarak söylemiş olduğu şiirlerine şekil açısından baktığımızda döneminin bütün edebi özelliklerini taşıdıklarını görmekteyiz. Şiirlerini genelde kısa gazeller şeklinde söylemiştir. Mukattalarını genelde ikişer beyitler halinde müfred recez bahri ile söylemiştir. Bu bahir ise Arapça şiirinden çok Farsça şiir bahri idi. Mevlana'nın Arapça gazellerine baktığımızda bazen sade ve anlaşılır basit bir dil kullandığını görmekteyiz. Aşağıdaki mukattası bunun güzel bir örneğidir.

¹ Muallim Naci, **İstilahat-ı Edebiyye**, Hazırlayanlar: Alemdar Yalçın-Abdülkadir Hayber, Ankara, 98.

² Muallim Naci, 96.

³ Muallim Naci, 97.

⁴ Muallim Naci, 103.

⁵ Muallim Naci, 102

⁶ Şavki Dayf, 562-568.

⁷ Ömer Farruh, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabi**, Beyrut 1989, III, 600-620

⁸ Zebihullah Safa, **İran Edebiyatı Tarihi**, Çev: Hasan Almaz, Ankara 2005, I, 177.

جاء الربيع و البطر
زال الشتاء والمطر

Baharla beraber nimet geldi
Kış ve onun yağmurları gitti

من فضل رب عنده
كل الخطايا تغتفر

Bu nimetler bütün günahları affeden
Allah tarafından gönderilmiştir.

أوحى إليكم ربكم
أنا غفرنا ذنوبكم

Allah, “Ben sizlerin günahlarını affettim”
Diye size haber göndermiştir.

فارضوا بما يقضى لكم
إن الرضا خير السير

Allah’ın takdirine razı olun
Çünkü rıza en büyük kanaattir

السر فيك يا فتى
لا تاتمس مما أتى

Ey delikanlı sır sendedir
Verilenleri talep etme

من ليس سر عنده
لم ينتفع مما ظهر¹

Sırrı keşfetmeyen bir kimse
Zahir olan şeylerden faydalanmasını bilemez.

Bunun yanında bazen kelime açısından basit fakat anlam itibarıyla anlaşılmasa bir dil kullandığı da olmuştur. Aşağıdaki mukattasında rumuz dilini kullanmış olduğundan söylemiş olduğu şiiri hiç anlaşılmasa durumdadır. Böyle mukattalarını anlamak için hem tasavvuf terminolojisini hem de şiirlerinin şerhlerini bilmek gerekmektedir. Rumuz dilini kullandığı aşağıdaki mukattası bunun en güzel örneğidir.

فديتك يا ذا الوحي آياته تنترى
تفسرها سرا و تكني بها جهرا

Ey kurban olduğum vahyin sahibi Allah’ım Senin mucizelerin (kudretinin akisleri) birbirini takip etmektedir (çoktur)

Bu mucizelerini avam kişilere gelişigüzel gösteririsin. Sufilere ise sırlarını açıklarsın

و أنشرت أمواتا و أحييتهم بها
فديتك ما أدراك بالأمر ما أدرى

Ey kurban olduğum Allah’ım sen kabirlerde ölü olanları diriltirsin
Bu kudretinle ne kadar büyüksün. Ne kadar muktedirsin

¹ Ömer Farruh, III., 636

فعدادوا سكارى في صفائك كلهم
و ما طعموا إثمًا و لا شربوا خمرا

Hiçbir günah işlemeden ve şarap içmeden senin
Sıfatında hepsi kendinden geçti

و لكن بریق القرب أفنى عقولهم
فسبحان من أرسى و سبحان من أسرى

Fakat Ruhun sana yakın olmaları onların aklı yok etti. Akılları Vucudu ilahinin bir parçası oldu
Onların kalplerini sebat ettiren ve onları Kendinse yaklaştıran Allah her şeyden münezzehtir.

سلام على قوم تنادي قلوبهم
بالسنة الأسرار شكرا له شكرا

Kalpleri sır lisanı haliyle “Allah’a şükürler olsun”
Diye haykıran insanlara selam olsun

فطوب لمن أدنى من الجد دلوه
و في الدلو حسنا يوسف قال يا بشرى

Allah’ın marifet kuyusundan içenlere ne mutlu
Bu kuyudan çıkarılan Yusuf’un güzelliği vardı

يطالع في شعشاع يوسف
حقائق أسرار يحيط بها خبرا

Yusuf’un yüzündeki parlak güzellikten bildiği
Hakikatlerin sırrını görmektedir.

تجلى عليه الغيب و اندك عقله
كما اندك ذاك الطور و استهدم الصخرا

Gayb alemi ona zuhur edince aklı durdu.
Musa’nın altındaki dağın yıkılması gibi

فظل غريق العشق روحا مجسما
و نورا عظيما لم يذر دونه سترًا¹

Allah, bütün sırlarını Arif kişiye açıkça gösterdi.
Önünde perde olmayan bir nur olarak tecelli etti

Arapça olarak söylemiş olduğu gazellerini kullanmış olduğu dil açısından incelediğimizde Mevlana’nın Arap dilini, Arap edebiyat ve şiir terminolojisini çok iyi bildiğini görmekteyiz. Her ne kadar Fars muhitinde doğup ve yetişmiş ise de yaşadığı dönemde Arapça hala İslam aleminin hem resmi hem de dini ve kültürel dili idi. Bunun yanında Mevlana’nın aldığı dini ve edebi eğitim, Suriye’de yedi yıl gibi uzun bir süre kalması Arap dilini iyi bir şekilde öğrenmesine vesile olmuştur. Ancak elimizdeki Arapça gazellerinde şiir dilinden çok ilim dilini daha çok kullandığını görmekteyiz. Bu durum o dönemde yaşayan bütün şairler için söylenebilir. Hatta mukattalarının çoğunda Fars şiir vezinlerini kullandığından bazı yerlerde kelimeler arasındaki şiir dil akıcılığını sağlayamamıştır. Mukattalarının bazı yerlerinde Fars şiir vezninin getirdiği zorunluluk nedeniyle zorlama kelimeler kullanmak zorunda kalmıştır. Bazı Arapça mukattalarında kullandığı şiir dili için şunu diyebiliriz; Mevlana Arapça mukattalarında Farsça düşünüp Arapça kelimeler kullanmıştır. Mukattalarının bazı yerlerinde çokça kullandığı tasavvufi rumuzlardan ve telmihlerden dolayı dili

¹ Ömer Farruh, III, 635.

anlaşılmaz bir hal almıştır. Dolayısıyla Tasavvufi rumuzları bilmeyen birisi için Mevlana'nın Arapça şiirleri anlaşılabilir şairlerdir.

B. Arapça Şiirlerinin Konuları ve Maanileri

Mevlana Arapça olarak söylemiş olduğu gazellerinde en çok ahlakîyat, ilahi aşk ve hikem konularını ele almıştır. Gazellerinde bu konuları anlatmaya çalışırken çok ince tasavvufî bir dil kullanmıştır. Şiirlerinde tasavvuf esaslarını ve bilhassa vahdet-i vücud felsefesini tahlil etmeye çalışmıştır. Bu konuları anlatırken Kuran-ı Kerim'in kıssalarından çokça yararlanmış. Şiirlerinde görüşlerini sunmaya çalışırken mantiki delillerden çok her düzeydeki insanın anlayabileceği basit bir üslup ile vicdanlara hitap etmeye çalışmıştır. Bu yüzden şiirlerinde şekil ve dilden ziyade manaya ehemmiyet vermiştir. Aşağıdaki mukattaları bu tür gazellerinin güzel örnekleridir.

يا مالك ذمة الزمان
يا فاتح جنة المعاني

Ey zamanın hakimi Allah
Ey Manilerin cennetini açan Allah

لا هوتك موضح المصادر
ناسوتك سلم الأمانى

Senin Lahutun bütün kaynakların açıklayıcısıdır
Senin Nasutun gayelerin merdivenidir.

من رام لقاءك في جهات
ردوه بقول لن ترانى

Seninle buluşmak isteyen “Beni göremeyeceksin”
Sözünü önünü kestiler

كم أتلفني بلن حبيبي
لما أتلفني بلن أتاني

Olmaz sözü ile beni nice kez yok etti
Beni yok edince tekrar benimle buluştu

كم رد علي باب وصل
كم عنه رجعت قد دعاني

Nice kez vuslat kapısını yüzüme kapadı
Tam döneceğim sıra beni çağırdı

كم عانق روحه روجي
كم جالسني بلا مكان

Nice zamanlar ruhlarımız vuslata kavuştu
Nice kereler mekansız yerlerde buluştuk

كم البسني ببردتيه
كم أطعمني و كم سقاني

Nice kez hırkasını bana giydirdi
Nice kez beni yedirdi ve içirdi

كم أسكرني بكأس حب
بين الحرفاء و المغاني

Nice kez aşk kasesi ile beni sarhoş etti
Şarkılarla döner halde iken

يا ولي نعمتي و سلطاني
سابق الحسن ما له ثاني

Ey velinemetim ve Sultanım
Bu varlıkta en güzel sensin. Senin benzerin yoktur.

أنت بحر تحيط بالدنيا
مد من جوهر و مرجان

Sen Cevher ve mercandan oluşan ve dünyanın
Her tarafını kaplayan bir deryasın

كان بنيان عبدكم خربا
رمني هو و شيد اركاني

Sizin kulunuzun yapısı harap idi
O beni tamir etti ve temellerimi attı

كيف هذا الجفا و أنت وفا
كيف أرديتني بنسيان

Bu yüzçevirmek de nedir. Sen Vefanın bizzat kendisisin
Beni nisyarla nasıl maqlul ettin

حياة البين كلما هاجت
لسعت مثل لسع ثعبان

Ayrılık yılı her coştığında
Suban gibi beni ısırmaktadır

ظل خدي مزعفرا كدرا
سال دمعي كمايع أن

Yanağım yeşillendi ve
Gözyaşlarım akan sıvı gibidir.

إرع قلبا هواك ساكنه
ليس لي غير عزطفكم باني¹

Senin sevginin kapladığı kalbimi koru
Sizin yüce hayalinizden başka bir şey görmek istemiyorum

يا عاشقين المقصد سيحوا الي ما ترشدوا
واستفئشوا من يسعد يلقون أين السيد

Ey maksada aşık olanlar irşad edildiğinize koşunuz
Kimler mutlu olacaktır. Onu araştırınız. Onlar efendilerini bulacaklardır.

العشق نور مرتفع و السر نعم المكنوع
نهر الهوى لا ينقطع نار الهوى لا تخمد

Aşk yüce bir nurdur. Sır ise çok yüce bir kaynaktır
Aşkın ırmağı durmaz, aşkın ateşi sönmez

¹ Mevlana, **Külliyat-ı Divan-ı Şems**, Tah: Bedi'z-Zaman Fürüzanfar, Tahran 1387,II, 1150.

لا عشق إلا بالجوى من كان في سقم الهوى
ان قيل طار في الهوا لا تنكر و لا تبعدوا

Aşk ancak gönülde olur, Eğer aşka tutuşmuş isen
Aşık olan havada uçtu deniliyorsa bu yalanlama ve uzak görme

العشق ما في رقه خير لكم من عتقه
جفن بكا في عشقه لا تحسبوه ترمد

Aşka esir olmak daha güzeldir.
Aşk için ağlayan gözleri hasta sanmayın

امر المحبين انطوى امراضهم خير الدوا
ما لم يضلوا في الهوى لا تزعموا ان ييهتدوا

Aşıkların çilesi en iyi ilaçtır Onların işi bitmiştir
Onlar aşkın sarhoşluğunda iken kendilerine gelmezler

اصحابنا لا تياسوا بعد الجوى مستانس
غزير الهوى لا تلبسوا غير الهوى لا ترقدوا

Ey dostlarım ümitsiz olmayın. Ayrılıktan sonra buluşma vardır
Aşktan başka bir şeye gönül vermeyin

سحر الهوى مقعودة نار الجوى موقودة
ذا نعمة مفقودة حرمان من لا يجهد

Aşkın sihiri Gönülün ateşi yanmaktadır
Çaba göstermeyen ele geçiremediği bir nimettir

ناديت يوم الملتقى اذ حار عقلي و النقى
هذا بقاء في البقا هذا نعيم سرمد¹

Hesap günü aklım ve tukanın hayrette kaldığı
Bu bitmeyen bir nimettir. Bu baka içinde baki olmaktır

أخرج عن المكان يا صارم الزمان
واسبح سبح حوت في قلزم المعاني

Mekandan çık ey zamanları aşan
Manaların kulzumunda yunus balığı gibi dal

لا تبغ اتصالا فالوصل نعت جسم
اني ارى دنوا أنى من التذاني

Vuslatı arama vuslat cisim içindir
Ben yakında olmaktan daha yakın olmayı görüyorum

العبد ليس يرضى في رقه شريكا
فلرب كيف يرضى في ملكه بثاني

Kul kölesine ortak kabul ete-mezken
Allah, mülkünde ortak kabul eder mi

هل عاشق تصدى معشوقتين جمعا
اعشق فان فيه تخليص كل عاني

¹ Mevlana, II, 803.

Hiçbir aşık bir anda iki sevgili ile baş edebildimi
Sev. Çünkü sevmek bütün hastalıkların ilacıdır

العشق نور روعي صبح الهوى صبحوي
امنية و فيه مجموعة الاماني

Aşk ruhumun nurudur. Aşkın gündüzü benim
Aşkta sükunet vardır

الا يا ساقيا اني لظمان و مشتاق
ادر كأسا و لا تنكر فان القوم قد ذاقوا

Ey saki! Ben susamış ve özlemişim
Bana kadehi sun. Kavmin bu şarabı tattığından eminim.

اذا ما شأت أسراري أدر كأسا من النار
فأسكرني و سائلني الي من أنت مشتاق

Eğer benim sırlarımı öğrenmek istersen ateşten bir kadeh sun
Beni sarhoş et ve kimi özlediğimi sor

أضاء العشق مصباحا فصار الليل اصباحا
و من أنواره انشقت علي الاحجار احداق

Aşk kandilini yaktı karanlık aydınlandı
Onun nurları kayalarda gözler açtı.

فداء العشق ادوائي و مر العشق حلواني
و اني بين عشاق أساق حيث ما ساقوا

Aşkın ilacı benim ilacımdır. Aşkın acısı benim için tatlıdır
Ben aşıkların arındayım

خذ الدنيا و خلتنا فدنيا العشق تكفينا
لنا في العشق جنات و بلدان و اسواق¹

Bu dünya senin olsun Aşk dünyası bize yeter
Aşkta bizim için cennetler, beldeler ve çarşılar vardır

Mevlana'nın Arapça mukattalarındaki **maanilere** gelince içinde bazı felsefi kaynaklı olanları varsa da çoğu İslam dini ve İslam kültüründen alınmış maanilerdir. Maanilerinin çoğu Kuran-ı Kerim, Hadis-i Şerif, Arap edebiyatı ve Fars edebiyatından alınmıştır. Şiirlerinde Arap aşk ve hamriyyat (şaraba dair) şiirinin maanileri olan vuslat, saki, mey, kadeh gibi kelimeleri çokça kullanmıştır. Külliyyat-ı Dîvan-ı Şems'teki Arapça şiirlerinin dikkati çeken en önemli hususu maşukunun tek olmasıdır. Bu maşuk hem kendisinin hem de bütün varlığın oluş ve varlık sebebidir. Aşk şiirlerindeki maşuku kendisine çok yakın hatta kendi içinde bulunmasına rağmen maşuku ile olan vuslatı arayıp durmuştur. Şiirlerinde asıl ve tek sevgili olan Allah'ın nimeti ve mağfireti bütün kainatı kaplamıştır.

Arapça mukattalarında hayal gücünü gösteren teşbih istiare gibi edebi sanatlar yapmada pek başarılı olduğu söylenemez. Oysa Şiir eleştirmenlerine göre şiire sanatsal değer katan en önemli husus şiirdeki hayal gücünü gösteren portreler çizilebilmeğidir.² Onun Arapça şiirleri, edebi sanat açısından çok vermeye çalıştığı anlam ve mesaj açısından değerlendirildiği zaman daha da başarılı olduğu görülmektedir. Mevlana şiirlerinde daha çok Sema ritmine uygun vezinleri kullanmıştır.

¹ Mevlana, II, 803.

² Kudeme b. Cafer, **Nakdu's-Şiir**, İstanbul 1306.

Sonuç

Hicri VII/Miladi XIII. Yüzyılda yaşıyan Mevlana Celalu'd-Din Rumi yazmış olduğu Mesnevisiyle tartışmasız tasavvuf edebiyatının en büyük temsilcilerinden biridir. Mevlana'nın yaşıdığı dönemde Doğu İşlam aleminde Arap edebiyatının yanında Fars edebiyatı da varlık göstermeye başlamıştı. Mevlana'nın doğu büyüdüğu ve hayatının büyük bir kısmını geçirdiği coğrafyada Farsça kültür ve edebiyat dili olmuştu. Bundan dolayı Mevlana şiirlerini Farsça olarak söylemişse de İşlam dini ve kültürünün vazgeçilmez dili olan Arapça dilinde de şiirler de söylemiştir. Arapça şiirlerinde zamanın modası olan **Mulamma** şiir türünü çokça kullanmıştır. Arapça gazellerinde Fars şiirinin vezinlerini kullandığından bazen bazı zorlamalar yapmak durumunda kalmıştır. Özellikle Sema ritmine uygun gelecek vezinleri kullanma çabası içinde olduğundan zorlama kelimeler kullanma cihetine gitmiştir. Arapça mukatta ve gazellerinde şiir dilinden çok yazı dilini kullanmış gibidir. şiirlerinde şekil ve sanattan çok, manaya büyük ehemmiyet vermiştir. Arapça şiirlerinde Arap şiirinin klasik maanilerini kullanmıştır. Arapça şiirlerinde ahlakıyat, ilahi aşk ve hikem konularını ele almıştır. şiirlerinde bu konuları anlatırken bazen rumuz dilini kullandığından dili anlaşılmasız hale gelmiştir. Sonuç olarak Mevlana söylemiş olduğu Arapça şiirlerinde vermek istediği mesajları ince ve tasavvufi bir üşlup ile çok başarılı bir şekilde verebilmiştir.